Florovsky Gheorghe, Arhipreotul

DESPRE POPOARELE NON-ISTORICE

(Țara taților și țara copiilor)

N.N.S...oy

Punctul culminant al istoriei este un
Novalis în flăcări.

Ideea inegalității culturale și istorice și, în consecință, a inegalității popoarelor își are originea în timpuri străvechi, încă de când „poporul ales al lui Dumnezeu" - Israel s-a distins de masa pestriță a „limbilor", iar grecii „liberi" s-au opus sclavilor - „barbarilor". În conștiința generațiilor cele mai apropiate de noi, această idee a fost prezentată sub forma unei antiteze între popoarele „istorice" și popoarele „non-istorice", popoare vechi care au trăit și au trăit lungi serii de transformări istorice și, prin urmare, purtând în ele o grosime de straturi culturale succesive, și popoare care până atunci fuseseră mute, virgine cultural, „lipsite de moștenire" și strămoși, popoare noi. Problema naționalității a fost refractată aici prin prisma planului istoric mondial al vieții și a fost rezolvată din punctul de vedere al *singularității* procesului istoric și *al linearității* traseului său. Nu printr-o grămadă de raze sau un mănunchi de paralele, ci printr- *o singură* linie, sunt destinele umanității, ca un întreg, îndreptate spre realizarea unei singure sarcini universale. Cu pași lenți, dar continui, ea se îndreaptă spre scopul său prețuit. Dar nu *întreaga* umanitate apare pe scena mondială deodată: națiunile se succed și ridică table noi și mai înalte una peste alta. Nu se anulează reciproc, ci acumulează și adâncesc constant înțelepciunea ereditară. În prezent, așa cum spunea Hegel, toate secolele trecute sunt combinate. Bogățiile „civilizației umane universale" cresc și se întăresc. Și acum, se părea, numărul limitat de națiuni „istorice", care se succed în fruntea universului vieții, fusese deja epuizat, iar națiunea a cărei soartă cădea ultima în rând era chemată să-și păstreze pentru totdeauna drepturile de hegemonie culturală și semnificația centrului mondial. Aceasta este soarta de invidiat a „Europei", a acelei lumi „romano-germanice" care a apărut pe ruinele anticului Imperiu Roman și a moștenit de la predecesorii săi înțelepciunea lor statală, revelațiile religioase și predispozițiile culturale. Și în limitele acestei lumi a avut loc propria

„schimbare a popoarelor”, care a dus în cele din urmă la transformarea poporului german în „inima” și „capitala” culturii mondiale. În zilele durerii patriotice, ale umilinței statale și ale disperării naționale, într-o izbucnire de entuziasm religios, Fichte a convins „națiunea germană” că numai ea era un „popor” în sensul adevărat și strict – mesianic – al cuvântului și numai ea avea acces la o adevărată „dragoste pentru patrie”, iluminată de idealuri. Și aproape în aceiași ani, încercând să recreeze într-o imagine holistică destinele succesive ale omenirii, Hegel a ajuns la concluzia că tocmai „spiritul național” al tribului german, Gemiith-ul său, reprezenta punctul cel mai înalt în dezvoltarea Rațiunii mondiale. După o serie de încercări, el găsește în sfârșit o formă adecvată pentru autorevelarea sa.

O serie de migrații cultural-istorice a luat sfârșit. Și, asemenea fecioarelor nechibzuite din parabola Evangheliei, acele națiuni care nu au fost încă nevoite să joace roluri principale în „trecut” sunt condamnate să rămână pentru totdeauna în poziția de figuranți istorici, dacă sunt vreodată forțate să iasă din spatele cortinelor vieții istorice, unde mai mult de o națiune învechită a plecat deja, în întunericul uitării. Dreptul de a participa la drama istorică este astfel dat de origine, nobilime, ca să spunem așa, de puritatea sângelui - cei fără rădăcini și cei care nu-și amintesc de rudenie sunt deja excluși din aceasta. Singurul lucru pe care îl pot demonstra nu sunt deloc puterile creative, ci doar capacitatea de a adopta, și cu cât semnificația lor relativă în circulația mondială va fi mai mare, cu cât se apropie mai mult de original în procesul de imitație, cu atât devin o copie mai exactă a acestuia.

Stocul de cuvinte „noi” a fost deja epuizat. Tot ce este accesibil realizării umane a fost deja combinat în comorile înțelepciunii „eterne și absolute”. Soluția la misterul lumii a fost deja găsită. Cuvântul care împacă totul și rezolvă totul a fost rostit. De acum înainte, problema producției trebuie să cedeze locul problemei distribuției și schimbului în economia vieții culturale. Nu mai este vorba de a crea noi valori, ci de a asimila ceea ce este disponibil, ceea ce a fost realizat, de „inițiere” în înțelepciunea veacurilor. Tipul de căutător altruist al adevărului și dreptății trebuie înlocuit cu tipul de Kulturtrager, educator, predicator al legămintelor paterne. „Mâna binefăcătoare a Providenței” sau autorealizarea dialectică a Rațiunii lumii sau legile de fier ale „luptei pentru existență” biologică și economică. sau „cele mai imuabile legi ale fiziologiei”, nu face nicio diferență: necesitatea fatală a dezvoltării

istorice a forțat viața umană să capete forme definitive, imuabile, normale pentru întregul gen antropologic — bipedele.

„Uniformitatea naturii" este legea fundamentală atât a vieții mondiale, cât și a celei istorice. Numărul factorilor cosmici activi este constant, iar legile care îi guvernează sunt imuabile. *Așa a fost, așa va fi* - aceasta este ideea fundamentală, atotcuprinzătoare a concepției „evolutive" despre lume. Forțele care acționează în natură au acționat întotdeauna - și sunt aceleași - și toate conform acelorași legi de fier, necesare, descoperite de omul de știință modern al naturii și de observatorul vieții oamenilor și a societăților umane. „Viitorul", așa cum s-a exprimat Herzen, cu cruzimea sa obișnuită, „este dat în robie înainte de naștere". Dar, pe de altă parte, acele temeri au fost risipite cu care inima umană timidă era umplut de vechea concepție „catastrofală" despre lume din vremurile lui Vico, din vremurile disputelor „neptuniștilor" și „plutoniștilor", chiar și din vremurile lui Cuvier. „Legile naturii" care s-au schimbat de mai multe ori se pot schimba din nou, procesul cosmic se poate îndrepta pe noi căi, noi forțe se pot izbi pe neașteptate de armonia mondială, iar tot ce a fost până acum va cădea în uitare... „Teoria progresului" asigură cu siguranță împotriva acestui lucru. Și odată cu riscul, este abolit și sentimentul „responsabilității personale", complet superfluu pentru o roată din mecanismul bine înfășurat al „sistemului naturii". Astfel, în spatele opoziției cultural-istorice dintre popoarele istorice și cele neistorice, se ascunde o altă opoziție, mai profundă - una cultural-filosofică, opoziția dintre două tonuri de viață, două înțelegeri ale vieții - retrospectivă și prospectivă, pe care cântărețul lui Zarathustra le-a condensat atât de sincer în cuvintele sale trecătoare despre „țara taților" și „țara copiilor" - Țara Taților și Țara Miilor.

„Cine te poate recunoaște?", i-a întrebat el pe contemporanii săi. „Fața ta e acoperită de semne ale trecutului și, peste ele, de semne noi - te-ai născocit bine ca să înșeli orice ghicitor. - Toate timpurile și popoarele strălucesc colorat de sub păturile tale; toate credințele și moravurile se aud în cântecele tale"... — Dar ei nu au nici chip *viu* , nici cuvânt *convingător* . Au doar *înțelepciunea părinților lor,* doar legământurile ancestrale. Privirea lor e îndreptată spre trecut: acolo, nici măcar în prezent, nu caută să asigure viitorul, încercând să surprindă *„tendințele dezvoltării".* Se creează un fel de mândrie în ani, în numărul generațiilor trecute. Cea mai veche e considerată cea mai durabilă. Genealogia înlocuiește justificarea fundamentală, fundamentarea în esență. Testul timpului este testul idealurilor. Se

creează un tip de „Vechi Credincios Occidental” „A fost așezat înaintea noastră, să zacă pentru totdeauna” Tot ceea ce nu se întoarce în straturile adânci ale subsolului pare o himeră. „Visele nefondate” se opun „principiilor primordiale”, „tradițiilor succesive ale rasei umane” Realizări dincolo de posibilități. Herzen a înțeles însăși esența acestei ideologii când i-a scris lui Chicherin: „Știi multe, știi bine, totul este în capul tău proaspăt și nou și, cel mai important, ești sigur de *ceea ce* știi și, prin urmare, calm, aștepți cu fermitate dezvoltarea rațională a evenimentelor în confirmarea programului revelat de știință. Nu poți fi în contradicție cu prezentul, știi că dacă trecutul a fost *așa și așa,* prezentul trebuie să fie *așa și așa* și să ducă la un viitor *cutare și cutare* . Știi cu siguranță unde să mergi, unde să conduci”.

Filosofia progresului este orientată în întregime spre trecut. *Din trecut* se citește un program de acțiune, se fac predicții istorice bazate pe trecut. Viitorul însuși este proiectat în trecut fie sub forma planului etern al Rațiunii care guvernează lumea, fie sub forma unor potențiale ascunse ale existenței, desfășurându-se cu o necesitate iminentă în timp, fie sub forma unei alegeri conștiente a voinței de a trăi. Și, mai mult, „istoria se repetă”. Toate „popoarele” trec prin același ciclu de transformări, diferența constă doar în tempo și ritm, diferența constă doar în numărătoarea generațiilor. Și din istoria unui popor putem citi istoria altei ființe create în avans. Histona est magistra vitae [1] - în acest aforism. Cicero a contopit toate speranțele culturale și filozofice ale „părinților”. „Noi, rușii”, i-a scris Turgheniev lui Herzen cu iritarea unui om obligat să repete elementele de bază, „aparținem *atât prin limbă, cât și prin rasă* familiei europene, «genus Europaeum» și, în consecință, conform celor mai imuabile legi ale fiziologiei trebuie să mergem pe același drum pe care eu încă nu l-am parcurs. „am auzit de *o rață* care, aparținând speciei rațelor, respira cu branhii ca un pește” Și a ridiculizat cu răutate „ghicitoarea” rusească, „sfinxul rusesc” cu anii săi de tăcere, recunoscând în ea trăsăturile familiare ale unui țăran din Iaroslavl, bătut de nevoie și muncă istovitoare, cu mirosul și arsurile sale la stomac. **A** măsurat-o, probabil, după scara „clădirii maiestuoase a unei civilizații maiestuoase, construită de-a lungul secolelor” - în Occident.

În această atmosferă ideologică s-a născut prima încercare de „filosofie a istoriei ruse”. Istoriosofia rusă a început imediat cu ultimele sacramente. Pesimismul sumbru, lipsit de bucurie, deprimant din prima „Scrisoare filozofică” a lui Ceadayev a fost inspirat tocmai de faptul că „nu aparținem niciuneia dintre marile familii ale rasei

umane” și nu am trăit o viață în comun cu acestea. „Istoria noastră nu este legată de nimic, nu clarifică nimic, nu dovedește nimic”. Nu am *făcut nimic* „în acea vreme când, în lupta barbariei energice a popoarelor nordice cu gândul înalt al creștinismului, se construia templul civilizației moderne”, „și nimic din ceea ce se întâmpla în Europa nu ne-a ajuns”. „Întreaga lume era reconstruită din nou, dar nimic nu se construia aici; noi am continuat să vegetăm, ghemuiți în colibele noastre făcute din bușteni și paie”. „Venind pe lume, asemenea unor copii nelegitimi, fără moștenire, fără nicio legătură cu «Noi, ca oameni care au trăit pe pământ înaintea noastră, nu păstrăm în inimile noastre nicio lecție care a precedat propria noastră existență» «Amintirile noastre nu merg mai departe decât ziua de ieri» și, prin urmare, nepercepând nimic «din ideile *succesive* ale rasei umane», neavând «dezvoltare internă», «toți avem înfățișarea unor călători», «creștem, dar nu ne maturizăm» «Ne mișcăm în timp atât de ciudat încât cu fiecare pas pe care îl facem înainte, momentul trecut dispare pentru noi iremediabil», «fiecare idee nouă le înlocuiește pe cele vechi fără urmă», «acele brazde indelebile nu se formează în creierul nostru pe care dezvoltarea consecventă le face în minți și care constituie puterea lor» Și este destul de firesc «că niciun gând util nu s-a născut pe pământul patriei noastre, niciun mare adevăr nu a venit din mijlocul nostru», căci suntem complet lipsiți de «moștenirea ideologică succesivă» a rasei umane «Aparținem numărului acelor națiuni care, cum ar spune, nu intră în alcătuirea „umanitate”, „suntem într-un fel un popor excepțional” Și dacă am vrea să renunțăm la acest avantaj dubios și împovărător, dacă am vrea să intrăm în istorie și în ea „să ocupăm o poziție similară cu poziția altor națiuni civilizate, ar trebui să repetăm într-un fel întreaga educație a rasei umane”, din nou și pe scurt. Astfel, pe solul planului mondial al istoriei umane, s-a născut „occidentalismul” rus. Acesta nu mai era bunul simț al „Țarului Meșteșugar” și nici un Drang nach Westen spontan, nici o europenizare cotidiană, ci o autentică istoriosofie a destinului național. Întrucât nu există strămoși de sânge, aceștia trebuie obținuți, trebuie realizați prin adopție prin accesul la „una dintre marile familii ale rasei umane”. Aceste familii sunt ceva asemănătoare arca lui Noe: „cei care nu intră sunt sortiți distrugerii, obscurității, sterilității”.

Și anxietatea patriotică a lui Ceaadaev s-a înmuiat imediat și s-a transformat într-o speranță binecuvântată, într-o așteptare tensionată a viitorului, de îndată ce a înțeles că a fi un nou-născut istoric nu înseamnă deloc condamnarea sorții copilăriei eterne, că a avea în trecut doar pagini trecute este departe de a fi echivalent cu perspectiva

insignifianței eterne. Dimpotrivă. „Nu am trăit niciodată sub presiunea fatală a logicii vremurilor", scria el în „Apologia unui nebun" - nu am fost niciodată aruncați de o voință omnipotentă în acele abisuri pe care secolele le sapă pentru popoare. Să profităm de enormul avantaj în virtutea căruia trebuie să ascultăm doar de vocea rațiunii luminate, de voința conștientă." Astfel, lipsa unei moșteniri istorice se transformă dintr-o sărăcie rușinoasă într-o bogăție neprețuită. Solul vechi este prea saturat cu „amintiri", prea plin de gunoaiele lungilor secole de viață, iar noi vlăstari trebuie să răsară pe „solul epuizat", pentru a-și croi drum printre vlăstarii aglomerați, deja îmbătrâniți. Povara secolelor de achiziții, a prejudecăților moștenite, a speranțelor împlinite și spulberate opreste și împovărează întotdeauna gândirea, paralizează întotdeauna neînfricarea căutării creative, cu puterea unei mase aperceptive cristalizate interferează cu o perspectivă lipsită de prejudecăți, complică directitatea originalității cu fracturi complicate. „Trecutul Occidentului îl obligă", scria Herzen. — Forțele sale vii sunt încătușate de responsabilitatea reciprocă față de umbrele trecutului... Laturile umane luminoase ale vieții europene moderne au crescut în aleile și instituțiile medievale înguste: s-au contopit cu armuri, sutane și locuințe vechi, concepute pentru un mod de viață complet diferit - este periculos să le separăm, aceleași artere le străbat. Occidentul, în inconvenientele formelor ereditare, își respectă amintirile, voința „...părinților săi. Mișcarea sa înainte este împiedicată de pietre - dar aceste pietre sunt monumente ale victoriilor civile sau pietre funerare." Occidentul este „o țară doar a trecutului", o țară consacrată și, prin urmare, nu se mai mișcă. Toate forțele sunt cheltuite pentru a păzi bogăția strămoșilor și a curăța comorile muzeale.

Însă nicio bogăție culturală nu poate înlocui impulsivitatea irepresibilă a creșterii tinereții. „Sero venientibus ossa" [2] — acest proverb vest-european conține o falsă înțelepciune: cei care ajung târziu primesc în dar un tezaur de experiență de viață cristalizată, eliberându-se astfel de povara dureroasă de a o trăi ei înșiși, eliberându-se de o bună jumătate din ispitele și căderile istorice.

Acest șir de gânduri s-a repetat în conștiința rusă de nenumărate ori, de pe vremea lui Ceaadaev până la Soloviov și Dostoievski, risipind fantoma nemiloasă a „neistoricității". „Slavofilii" nu mai răi decât „occidentalii" simțeau „cât de frumos era acel Occident maiestuos", unde „în curcubee strălucitoare se îmbinau inspirațiile și focul viu al Credinței revărsa râuri de lumină"... Nu degeaba buzele slavofile au scăpat cuvântul înaripat - „țara sfintelor miracole"... Ei mărturiseau cu

pasiune „Europa” drept „a doua lor patrie”. Dar știau și că „toate acestea au fost mult timp un cimitir și nimic mai mult”; este adevărat, este „cel mai scump cimitir”, „morții dragi zac acolo, fiecare piatră de deasupra lor vorbește despre o viață trecută atât de arzătoare, despre o credință atât de pasională în isprava lor”, încât genunchii ți se îndoaie involuntar și lacrimile ți se umplu în ochi. Și nu le-a spus Herzen, în persoana lui Turgheniev, aceleași cuvinte, aproape la propriu, „occidentalilor” ruși? „Dumneavoastră iubiți ideile europene – și eu le iubesc – acestea sunt ideile întregii istorii. Aceasta este o piatră funerară pe care este scris testamentul nu numai al zilei de ieri, ci al Egiptului, Indiei, Greciei și Romei, al catolicismului și protestantismului, al popoarelor romane și al popoarelor germane.” Toate acestea sunt „o raritate, un sarcofag, *o urmă magnifică a unei vieți trecute”*... Toată „cultura europeană”, toată această strălucire și zgomot al „civilizației”, uimitoare și izbitoare pentru simțuri, toate acestea sunt trecutul, nu viitorul. „Vântul dinspre Vest aduce lacrimi”, avea să spună V. Soloviev câteva decenii mai târziu. Da, dar numai lacrimi, lacrimi de recunoștință emoționantă față de o lume care și-a depășit utilitatea și moare, urme de reconciliere. Să „inima să nu se întoarcă din țara morților”: va aștepta un nou „gând și un cuvânt puternic” dintr-o altă țară, tot nouă... Cea veche dă naștere la stimulente pentru acțiune doar prin contrast.

Multă vreme a fost un clișeu ideea că poeții nu se creează prin educație: se nasc. Dar nimeni nu a reușit încă să insufle maselor umane că *cultura nu poate fi învățată,* că nu poate fi „asimilată”, „adoptată”, „moștenită”, că poate fi doar creată, produsă prin exercitarea liberă a forțelor individuale. „Tradiția culturală” - această expresie conține o ambiguitate fatală. Natura non facit saltus [3] - din punct de vedere istoric, aceasta este o minciună. Dimpotrivă, istoria constă în întregime din „salturi”. *Numai cel care reînnoiește* succesiunea culturală o *continuă* , cel care transformă tradițiile în proprietatea sa, într-un element integrant al existenței sale personale și, cum s-ar spune, o creează din nou. „Creatorilor, voi, oameni superiori”, spunea Zarathustra, „nu poți fi însărcinat decât cu propriul copil”... Când „mutațiile” istorice, apariția neprevăzută a unor noi forme de existență încetează, atunci *cultura moare* și *rămâne doar viața inertă* . Și astfel, viața este cu adevărat transmisă prin moștenire. Viața de zi cu zi este o cultură înghețată, idei întruchipate - întruchipate și, prin urmare, pierzându-și propria viață, ritmul lor independent. Viața de zi cu zi nu se formează dintr-o dată, uneori este făurită de-a lungul secolelor; dar când s-a format în sfârșit, înseamnă

că viața s-a epuizat de-a lungul acestei linii de dezvoltare, s-a lovit de o limită internă. Cultura nu este altceva decât o viață de zi cu zi încă neterminată, o viață in statu nascendi [4] . „Unde s-a format o specie", scria Herzen, „istoria încetează sau cel puțin devine mai modestă, se dezvoltă treptat... în același mod ca planeta noastră. După ce a ajuns la o anumită perioadă de răcire, își schimbă scoarța puțin câte puțin; există inundații, dar nu și potopuri la nivel mondial; există cutremure ici și colo, dar nu și tulburări generale... Speciile se opresc, se consolidează pe diferite posibilități, mai mult sau mai puțin, unilaterale într-o direcție sau alta; le satisfac, sunt aproape incapabile să le treacă peste, iar dacă ar trece peste ele, ar fi în sensul aceleiași unilateralități. O moluscă nu se străduiește să devină un cancer, un cancer - un păstrăv; dacă ar fi posibil să se presupună idealuri animale, atunci idealul unui cancer ar fi, de asemenea, un cancer, dar cu un organism perfect"... „Specia în formare, încordându-se dincolo de puterile sale, rămânând în urmă sub posibilitățile sale, a devenit treptat echilibrată, moderată, și-a pierdut excentricitățile anatomice și nestăpânirea fiziologică, dobândind fertilitate pentru aceasta și începând să repete, după chipul și asemănarea primului strămoș stabilit, desemnata sa" „forma și individualitatea ei." — „Încă o generație și nu mai există impulsuri, totul capătă ordinea obișnuită, personalitatea se șterge, schimbarea exemplarelor este abia sesizabilă în rutina vieții continue." Și „în timp ce unii sunt mulțumiți de ceea ce s-a realizat, dezvoltarea continuă la speciile neformate în apropierea, în jurul speciei *finite* care și-a încheiat ciclul."

Aceasta este singura „lege" a vieții: *tinerii* îi înlocuiesc continuu *pe bătrâni.* Și numai din acest motiv este ea viață. Și dacă numărul „națiunilor istorice" ar fi cu adevărat epuizat, dacă, într-adevăr, „schimbarea națiunilor" ar înceta, atunci aceasta ar însemna doar că viața s-a sfârșit și moartea vine. Dacă visul unei epoci de aur, al insulelor celor binecuvântați, ar putea deveni vreodată un fapt, atunci aceasta ar însemna apariția unei ere nesfârșite de hibernare eternă, stagnare eternă. Odată cu atingerea tuturor obiectivelor, însăși conceptul de mișcare și-ar pierde sensul. Noi, predecesorii acestei ere imaginare, odinioară atât de pasionat dorite și chemate, nu am putea nici măcar în vis să inventăm un tip de „om al viitorului" pentru care opoziția dintre dat și normă, dintre căutat și prezent, trebuie să pară lipsită de sens. Și totuși, dacă natura este doar un sistem, atunci chiar și în ciuda voinței noastre, această împărăție va veni. A doua lege a termodinamicii, pe care se bazează toate calculele noastre în lumea fizică, căreia îi este supusă și lupta omului cu natura, „cucerirea

naturii" în scopuri proprii, afirmă că entropia lumii crește, adică toate neregularitățile din lume sunt netezite, că numărul transformărilor cosmice scade constant, rămâne din ce în ce mai puțin loc pentru ele, într-un cuvânt, că lumea tinde spre *pace.* Această pace a morții este, la urma urmei, doar o altă expresie pentru eliminarea tuturor dizarmoniilor, stingerea tuturor inegalităților. Dacă în lume domnesc doar „legile", atunci ne săpăm propriul mormânt cu propriile noastre mâini și ne pregătim să ne îngropăm în el.

Dar care sunt legile lumii și în ce sens se poate vorbi despre dominația lor asupra existentului? „Realitatea" lor, în sensul că sunt, ca să spunem așa, o copie exactă a relațiilor dintre forțele naturii așa cum există ele în sine, an und fur sich, nimeni nu va afirma acum. Viziunea asupra lor ca modalitate de a înțelege lumea este deja destul de adânc înrădăcinată: legile naturii cunoscute de noi sunt legile existentului, trecute prin prisma înțelegerii noastre despre lume, modurile noastre de gândire despre lume. Și astfel, se pune întrebarea, sunt aceste moduri imuabile și neschimbabile? Singurul suport pentru un răspuns pozitiv este notoria „uniformitate a naturii", care nu exprimă nimic altceva decât o credință dogmatică, voințivoință, că viitorul este o funcție lipsită de ambiguitate a trecutului. Încercăm să creăm cu fantezia noastră intelectuală o imagine atât de ideală a lumii, încât forțele care acționează în ea să dea naștere tocmai acelor fenomene pe care le observăm astăzi și, după cum știm, au fost observate înaintea noastră. Încercăm, prin urmare, să explicăm materiale specifice, factuale, fapte istorice concrete specifice. În construirea unui „plan" al procesului istoric, intenționăm să stabilim inevitabilitatea cauzală a prezentului și pornim de la presupunerea tacită că trecutul se lovește de prezent ca de un punct mort. Și dacă, în cele din urmă, începe să ni se pară că viața istorică este guvernată de legile de fier ale predestinației fatale, este doar pentru că am pornit de la această premisă. La urma urmei, mintea umană găsește întotdeauna în lucruri doar ceea ce a pus în ele." În realitate, perspectivele istorice s-au extins și s-au schimbat de mai multe ori. Era obișnuit să se împartă istoria în antică, medie și modernă, iar acest obicei a trebuit abandonat atunci când în antichitate a fost dezvăluit propriul „Ev Mediu" și a devenit clar că ceea ce considerăm una dintre perioadele unui singur proces istoric mondial era, în esență, un întreg complet, o unitate cultural-istorică independentă care avea *începutul, apogeul* și *finalul său.* Și dincolo de lumea culturală mediteraneană, au fost descoperite și alte astfel de cicluri istorice închise... Indiferent cât de mult a durat schema

celor patru regate din Cartea lui Daniel, inadecvarea completă a acestei imagini a devenit în cele din urmă clară.

Schemele noastre istorico-genetice se bazează întotdeauna, la un capăt, pe cutare prezent, la celălalt *, pe cutare trecut.* Putem face previziuni și predicții cu încredere doar cu condiția ca posibilitatea surprizelor, fracturilor, răsturnărilor de situație - într-un cuvânt, creativitatea - să fie exclusă dinainte. Calculele trebuie făcute ca și cum ar exista doar viața de zi cu zi și nu ar exista cultură. Și apoi derivăm o nouă viață de zi cu zi din cea veche, uitând de legătura care le leagă - personalitatea umană. Acea autostradă a istoriei lumii, care a fost împărțită în antică, medie și modernă - afirma Vladimir Soloviov, cuprins de premoniții de rău augur - s-a încheiat. Rămâne de jucat epilogul marii drame, iar aceasta se poate întinde pe mai multe acte. Dar a fost fantoma „morții palide" care a apărut în fața gânditorului, care era cu adevărat deja aproape de mormânt, fantoma morții *universale* sau doar o condamnare la trecut? Este moartea Europei moartea umanității? Pentru a afirma acest lucru, ar fi necesar să punem un semn egal între Europa și umanitate. Este posibil să facem acest lucru fără a forța faptele? Este oare prima cultură din lume ca timp europeană și nu cunoaștem oare cazuri de dispariție a unor „culturi" nu mai puțin magnifice?!

„Nu va dura mult", a prezis Zarathustra, „până când vor apărea noi națiuni și noi izvoare vor cădea în noi abisuri. Cutremurele umplu multe izvoare și răstoarnă multe; dar deschid și calea pentru noi forțe... În prăbușirea vechilor națiuni, izvoare noi izvoare izbucnesc."

„Planul general de dezvoltare", i-a scris Herzen lui Turgheniev, „permite un număr infinit de variații neprevăzute... Ce și ce nu s-a dezvoltat pe o singură temă: câini, lupi, vulpi, ogari, ogari de vânătoare, scafandri, mopsi... *Originea comună nu determină deloc biografii identice.* Cain și Abel au fost frați, dar ce cariere diferite au făcut". Și amintindu-și comparația lui Turgheniev, el continuă: „Fără îndoială, rața nu respiră cu branhiile este adevărat, cu atât mai adevărat este că cuarțul nu zboară ca o colibri. Totuși, știți sigur... că în viața unei rațe a existat un moment de ezitare, când aorta nu s-a îndoit cu miezul său, ci s-a ramificat cu o pretenție către branhii; dar, având o *tradiție fiziologică, un obicei* și posibilitatea de dezvoltare, rața nu s-a oprit la cea mai săracă structură a organului respirator, ci a trecut la plămâni. - Aceasta înseamnă pur și simplu că peștele *s-a adaptat* condițiilor vieții acvatice și nu depășește branhiile, dar rața o

face”... „Înaintea noastră stăm acum tipuri terminate, sedentare, atât de departe unele de altele încât orice tranziție între ele este imposibilă. În spatele fiecărui animal strălucește o istorie lungă - aspirații, progres, avort [5] și echilibru, în care formele sale s-au calmat în cele din urmă, fără a-și îndeplini un ideal vag propriu, ci oprindu-se la posibilul, în limba rusă „trăiește oricum”... Unele părți ale rasei umane au atins scopul potrivit” se formează și au cucerit, ca să spunem așa, istoria; alții, în mijlocul activității și luptei, o creează; alții, precum fundul recent secat al mării, sunt pregătiți pentru tot felul de semințe, pentru semănături mari și oferă tuturor un sol fertil inepuizabil.” Anticipându-l parcă pe teoreticianul contemporan al „Evoluției creatoare”, Herzen pune bazele unei noi sociologii – din păcate, încă neconstruite – o sociologie bazată nu pe ideea dezvoltării monofiletice a vieții, ci pe ideea divergenței în formă de evantai a căilor sale.

„Țara taților”, țara tradițiilor și a succesiunilor va fi înlocuită de „țara copiilor, nedescoperită, în marea îndepărtată”..., unde profetul „supraomului” chema frenetic „oamenii superiori”. Dar unde este aceasta, această nouă „țară a celor binecuvântați”? Ce busolă va arăta încotro să îndreptăm pânzele? Și răspunsul este clar — către țara popoarelor „non-istorice”.

Tânărul Kireevski scria în lucrarea sa „Occidentală” Lehrjahren [6] în 1830: dintre națiunile europene, „fiecare și-a îndeplinit deja scopul, fiecare și-a exprimat caracterul” și, ca și cum și-ar fi spus gândurile, după ce și-ar fi trecut rândul să fie „inima” universală, „capitala” „națiunilor iluminate”, a căzut într-un somn senil. „De aceea, Europa prezintă acum un fel de stupoare”, „opinii întârziate, forme uzate, ca un râu îndiguit, au transformat o țară fertilă într-o mlaștină, unde înfloresc doar nu-mă-uita și, ocazional, strălucește o floare rece. Dintre întreaga umanitate iluminată, două națiuni nu participă la somnul general: două națiuni tinere, proaspete, înflorite de speranță: acestea sunt Statele Unite ale Americii și patria noastră.” Hegel însuși a numit America țara viitorului, în care în vremurile viitoare... „va fi dezvăluită o valoare istorică mondială”, distinctă și separată de solul pe care s-a dezvoltat istoria lumii până acum. Și își amintește cuvintele mândre ale lui Napoleon: „Această veche Europă mă plictisește!” [7] Deja în anii '60, după ce a trecut prin dureroasa încercare a contemplării revoluționare, Herzen a găsit „în afara Europei... doar două regiuni active – *America și Rusia,* poate Australia, care încă se formează”. Adevărat, America este aceeași Europă, dar tânără și în creștere. „Val după val poartă spre țărmurile sale aflux după aflux - și nu rămân pe

loc, ci merg tot mai departe. Mișcarea continuă chiar în America, noii sosiți se infiltrează prin populația principală, uneori o duc departe - și totul se străduiește, împingând și grăbindu-se" ... „Statele Unite, ca o avalanșă care s-a desprins de muntele său, împing tot ce îi stă în față", i-a scris Herzen lui Turgheniev, „Rusia înțelege tot ce se învârte în jur, ca apa, ocolește triburile din toate părțile... Și aceeași plasticitate tinerească! De ce a râs Iosif al II-lea la întemeierea lui Ekaterinoslav, spunând că împărăteasa a pus prima piatră a orașului și a fost ultima? Nu a fost construit un oraș acolo, ci un stat... Și toată Siberia? Și așezările actuale de pe malurile Amurului, unde va flutura în curând steagul înstelat al republicilor americane? Și provinciile cele mai estice ale Rusiei europene? Citind cronica familiei Bagrov, am fost frapat de asemănarea bătrânului care s-a mutat în provincia Ufa, cu „coloniștii" care migrează din New York undeva în Wisconsin sau Illinois... Când Bagrov cheamă oameni din toate părțile să umple barajul pentru moară, când vecinii cară pământ cu cântece și el este primul care merge solemn de-a lungul râului cucerit, parcă citești Cooper sau Irving Washington... Astfel, însăși „fiziologia geografică" a Rusiei mărturisește despre puterea și tăria sa, despre „neoboseala" poporului său și îi profețește un viitor care o va răsplăti însutit pentru absența unui trecut.

Aceste previziuni optimiste se bazau, desigur, nu doar pe „plasticismul tineresc"; li se oferea o anumită bază sociologică, deși nu chiar aceeași la Kireevski și Herzen. Diferența dintre ele a fost determinată, însă, nu de opoziția dintre „slavofilism" și „occidentalism", naționalismul conservator și cosmopolitismul liberal, ci de faptul că doar Herzen și-a dus până la capăt critica distructivă a prejudecăților istorice; în timp ce ideile slavofililor timpurii au rămas în același cerc, divizate intern. Aceștia, în esență, nu au făcut decât să adauge încă un popor la numărul popoarelor „istorice" și au justificat acest lucru prin restaurarea unei „tradiții" uitate, adesea evident fictive. Alături de calea „occidentală" a căii istorice mondiale, emanată de la Roma, s-a stabilit una „est", originară din Bizanț, poate chiar din Elada și Ierusalim. Tribul slav a fost inclus în planurile predeterminării istorice chiar în locul „încoronării clădirii" unde „națiunea germană" a fost plasată în Occident. Și, la fel ca și acolo, cultura era amestecată cu viața de zi cu zi, realizările cu idealurile. Viitorul se baza din trecut, iar toate speranțele se bazau pe el, pe faptul că *și noi aveam o istorie* – nu mai rea, ba poate chiar mai bună decât Occidentul: iar moștenirea noastră este bogată și veche. Din nou, s-a ținut o trecere în revistă a strămoșilor, în loc să se numere forțele disponibile. Doar Herzen a

depășit complet conceptul de popor „istoric”, și doar predicțiile sale istorice s-au bazat pe ideea indeterminației procesului istoric, pe ideea unei „improvizații ciufulite a istoriei” care nu cunoaște nici monopoluri, nici prerogative. Doar că el nu a ridicat recuzită istorică, privind *doar înainte*.

Însă sociologia, oricare ar fi ea, nu poate fundamenta premoniții creative; ea dezvăluie doar *posibilitatea* nașterii unor culturi „noi”, posibilitatea unei culturi care se reînnoiește veșnic dincolo de viața de zi cu zi. Și toți clarvăzătorii ruși, afirmând viitorul rus sau slav, aveau în fața ochilor lor spirituali o imagine foarte clară a tipului cultural care urma să vină.

„Ortodoxie” și „socialism” - acestea sunt cele două repere principale după care se orientau de obicei ghicitorii ruși. „Sfânta Rusie”, „poporul purtător de Dumnezeu” și „comunitatea pământească”, „principiul coral” - acestea sunt sloganurile repetate invariabil de susținătorii „originalității” rusești. Aceste cuvinte nu ar trebui să primească un conținut înghețat, nu ar trebui înțelese ca forme istorice specifice: ele au însemnat întotdeauna, în primul rând, „idei”, iar dacă privim cu atenție contextul în care erau de obicei gândite, va deveni complet clar că aceste idei aparent incompatibile se intersectau în conceptul de „viață întreagă” sau „unitate totală liberă”, așa cum s-a exprimat V. Soloviov. Nu degeaba Dostoievski numea biserica ortodoxă universală - „socialismul nostru rus”. Indiferent cât de des „datoritul” și „disponibilul” s-au contopit în conștiința intelectualității ruse într-un lingou urât al unei utopii naționaliste, indiferent cât de des s-au făcut încercări de a se cere scuze pentru întreaga cale istorică concretă rusă – și bizantino-slavă în general – gândul conducător a rămas întotdeauna ideea de a depăși „organizarea”, ideea unei personalități creatoare. Sufletul rus tânjea nu după sistem, ci după spirit. Și, tânjind, credea că este posibil să construiască viața în afara „cadrului principiilor juridice înguste”, că este posibil să înlocuiască toată legislația scrisă cu o lege nescrisă imprimată în inima omului, că puterea și coerciția pot fi înlocuite de o mărturisire sinceră a adevărului. Și credea pentru că știa că numai o astfel de viață va fi adevărata implementare a marelui legământ al Dumnezeului-umanității, traducerea în acțiune a rugăciunii profetice a Marelui Preot Veșnic: „Ca toți să fie una”. – Vladimir Soloviov a exprimat această speranță mai viu decât alții în perioada timpurie, încă pur „slavofilă” a operei sale. „Un astfel de popor”, a spus el despre poporul-mesia, „nu ar trebui să aibă nicio sarcină specială limitată. Nu este chemat să

lucreze la formele și elementele existenței umane, ci doar să comunice un suflet viu, să dea un centru și integritate umanității sfâșiate și moarte, prin legătura sa cu întregul principiu divin. Un astfel de popor nu are nevoie de avantaje speciale, căci nu acționează de unul singur, nu își realizează propriile avantaje." Este un instrument autentic al lui Dumnezeu, un purtător creator al vieții divine și universale, „culturi universale sau universale". — Există aici un gust amar de „auto-mărire" națională, a fost „dragostea pentru patrie" distorsionată aici — în „mândrie națională"? Și au existat elemente de exaltare în acel adevărat mesianism, a cărui temelie a fost pusă de promisiunea dată de sus lui Avraam, împreună cu chemarea de a părăsi pământul strămoșilor săi „nu pentru un an numai, nu pentru mulți ani, ci pentru totdeauna?"..

Dar mai mult decât atât — în însăși încercarea de a recrea „trecutul" pentru cultura viitoare a existat un sâmbure adevărat și indispensabil. Aceste „scuze" nereușite doreau să arate posibilitatea realizării tocmai a unui astfel de ideal — tocmai de către poporul rus sau întregul trib slav. „Cine trebuie să creeze", predica Zarathustra în „țara învățăturii", „are întotdeauna visele sale profetice și semnele sale zodiacale — și crede în credință." — Astfel, se creează o nevoie urgentă de retrospectivă istorică, de imersiune în adâncurile elementelor naționale pentru a verifica corespondența planurilor și forțelor pentru implementarea lor. Speranțele istorice necesită puncte de referință în trecut și prezent. — Nu există nicio contradicție aici cu rebeliunea împotriva tradițiilor paterne, cu apelul de a privi doar înainte. Conceptul de „tradiție" în domeniul „culturii" și în domeniul „vieții de zi cu zi" este departe de a fi același concept.

Când spunem că normele juridice ale Europei moderne se bazează pe dreptul roman, putem urmări pas cu pas toate etapele succesiunii neîntrerupte, putem arăta punctele nodale ale firelor care se intersectează. Putem indica monumentele materiale în care a fost turnată această tradiție, toate verigile direct legate ale lanțului întins de la legea licinianã la Digest și de acolo la Codul Napoleon [8] și codul german ulterior. Putem arăta că aici a avut loc o „asimilare" conștientă, o „recepție" în sensul strict și precis al cuvântului. Și același lucru se poate spune despre elenizarea cotidiană a lumii romane, despre europenizarea Japoniei moderne etc. - Dar a înțeles Dostoievski „tradiția" în același sens, când a afirmat pe bună dreptate că socialismul utopic al icarienilor lui Fourier respiră spiritul romano-catolicismului? Folosim conceptul de „succesiune" în același sens

atunci când spunem că filosofia Europei este saturată de reminiscențe platonice?

Fluxurile „tradiției" culturale și cotidiene pot diverge brusc și acut. Tocmai de aceea fața Vestului Îndepărtat – America – este atât de misterioasă. În viața de zi cu zi, ea este o repetare și o exagerare a „Europei", o hipertrofie a democratismului paneuropean al burgheziei. Și este cu atât mai neașteptat să întâlnim sub această crustă o tradiție culturală categoric eterogenă, care duce de la primii imigranți, prin Benjamin Franklin și Emerson, până la oamenii autodidacți ai lui Jack London, o tradiție de negare radicală a burgheziei și a drumului vieții și de afirmare a libertății individuale. Pe unde trece urma acestei tradiții? Este aproape evazivă: „plasticismul" doar o simbolizează. Dar în ea, și nu în „capitalism", conștiința de sine americană, care îl declară pe James drept profet al său, își vede „spiritul".

„Sfinxul rusesc" este așa. În ciuda „non-istoricității" sale în „sensul istoric mondial", Rusia este o formațiune istorică extrem de complexă. Nu este dificil să distingem straturi eterogene în viața rusă – varegi, bizantini, slavi, tătari, finlandezi, polonezi, moscoviți, „de la Sankt Petersburg" și altele, și nu este dificil să urmărim aceste formațiuni sedimentare până la cauze și efecte specifice. Se aruncă punți, cum s-ar spune, către „negustorii înarmați" normanzi, către cezaropapismul și nomocanonul bizantin, către Hoarda de Aur și străinii nomazi, către iezuiți și nobilime etc. Dar existența rusă nu este, în mod clar, epuizată de acest mod de viață. „Regele Ceresc a umblat sub pretextul unui sclav, binecuvântând" stepele și pădurile rusești. Și firele de subtilitate teacă se întind de la Dostoievski și Tolstoi, de la Gogol și Samarin, de la Părintele Ambrozie și Sfântul Serafim undeva în urmă, până la desișurile de Trans-Volga, la Nil Sorski și Sfântul Serghie, și de acolo la Athos și mai departe, până la spațiile încinse ale Tebaidei. Unitatea elementului creativ se simte inconfundabil de-a lungul secolelor și spațiilor. Iar punctele de concentrare a acestuia aproape niciodată nu coincid cu centrele vieții de zi cu zi. Nici la Petersburg, nici în vechea capitală Kiev, nici în Novgorod, nici măcar în „mama" Moscova, ci în mănăstiri rusești izolate, la Sfântul Serghie, la Varlaamy Hutynsky, la Kirill Belozersky, în Sarov, în Diveevo, se simte tensiunea dintre spiritul popular rus și cel ortodox. Aici, din cele mai vechi timpuri, se află centrele creativității culturale. Și până în ziua de azi, nu este oare „orașul invizibil Kitej", în îndepărtata pădure pustie, pe malurile unui lac fermecat, cunoscut doar ochiului unui credincios, cel care atrage spre sine cu farmecul său magic fluxurile dezordonate ale

elementului național? Tradiția culturii este intangibilă și imaterială. Forțele sale sunt interacțiuni mistice interindividuale. Firele sale se intersectează în adâncurile necunoscute ale spiritului creativ uman. Sediul său este adâncimile sale intime. Când descompunem curentele vii ale vieții culturale rusești în componentele lor și le născocim pe acestea din urmă în forme șlefuite, ceva ne scapă întotdeauna printre degete, iar „cultura" rusă, intuitiv incontestabilă, „elementul rus", se dovedește a fi un spațiu gol în fața analizei raționale. Izbucnirile sale par un fel de rupturi în „tradiție", ghicitori, deformări. Nu este aceasta imaginea lui Dostoievski: „marchizul de Sade rus", așa cum simțea Turgheniev, un om care „îl primise cu mult timp în urmă în inima sa cu încântare" pe Tihon de Zadonsk, după cum spunea el... În viața de zi cu zi, era urmașul teribilului oraș al lui Petru, în cultura sa, era urmașul Optinei Pustyn.

Creativitatea autentică, cea cu adevărat nouă, este întotdeauna „inexplicabilă". Exploziile de mutații, distorsiunile căilor ereditare rămân întotdeauna dincolo de conștientizarea rațională. Dar înseamnă aceasta că sunt „fără cauză", că niciun „trecut" nu duce la ele, nu a condus vreodată la ele? Lumea este „cosmică" (nu haotică) nu doar pentru minte. „Improvizațiile" au necesitatea lor iminentă. Creativitatea, la fel ca receptivitatea cotidiană, are tradițiile ei. Dar aceste conexiuni culturale nu sunt înțelese prin rațiune, nu prin analiză discursivă, ci prin sentiment, condensând secole într-un singur moment. Intuiția mistică surprinde deodată „ceea ce este, ce a fost, ce va veni pentru totdeauna" în conexiunea lor misterioasă subterană. În sentimentul mistic, „poporul purtător de Dumnezeu", „Sfânta Rusie", „Orientul Ortodox" și „Occidentul fără de Dumnezeu" sunt simțite și recunoscute. Și privirea iluminată religios vede sub continuitatea constructivă a imaginilor cotidiene misterul tragic al vieții istorice, percepe lumea ca o luptă neîncetată a satului lui Dumnezeu cu cetatea Anticristului - o luptă care gravitează spre cataclisme apocaliptice, ca o singură dramă jucată de-a lungul secolelor; înțelege succesiunile cultural-psihologice ale sale și ale dușmanilor săi, se simte într-o anumită direcție. Dar acest „trecut" este invizibil și nu opresește prezentul și viitorul cu irezistibilitatea oarbă a Destinului. În acest mister, slujitori liberi ai idealurilor săvârșesc ritualuri sacre - adevărate, în binecuvântată comuniune unii cu alții.

Idealurile și presentimentele viitorului, dezvăluite în contemplațiile intime, devin un stimul autentic pentru creativitatea culturală și viața, dar nu ca un program exhaustiv de acțiune sau o regula vitae

infailibilă, ci ca o credință inspiratoare, alimentată de iubire. Centrul de greutate este transferat în întregime în profunzimile personalității. Viitorul devine cauza prezentului, conform cuvântului profetic al lui Zarathustra. Fie că au trăit multe sau puține generații înaintea mea, fie că mă aflu într-o linie „pură" sau „hibridă" - nu contează: vocea interioară „nestorică", și nu calculele genealogice, ne spune „unde să mergem"... „Cine a descoperit pământul: «omul», a spus Zarathustra, - a descoperit și pământul «viitorului uman»..."

Iată un centru profund, am putea spune, intuitiv-mistic al percepției „non-istorice" a lumii. Nu vis a tergo [9] al „impulsului vital", nu nenumăratele generații anterioare, nu abilitățile insurmontabile care împing „cultura" și creativitatea înainte, ci un ideal ales liber care o atrage atrăgător în depărtare...

Publicat conform primei publicații din colecție: „Exodul spre Est. Premoniții și realizări. Stabilirea eurasiaților". Sofia, 1921, v.1, pp. 52-70

---

[1] Istoria este învățătoarea vieții (lat.).

[2] Cine vine târziu primește oasele (lit.)

[3] Natura nu face salturi (lat.)

[4] Într-o stare de origine, emergență (latină).

[5] Eșec *(franceză).*

[6] Ani de studiu *(germană).*

[7] „Această bătrână Europă mă plictisește!" *(franceză).*

[8] Codul Napoleonian *(lat.)*

[9] „Și aceeași voce răsună în tăcere fără reproș. Sfârșitul este deja aproape; dorința se va împlini curând" Vl. Soloviev